

Etnodemografski razvoj Vukovarsko-srijemske županije

Dražen Živić
Ljiljana Dobrovšak

Uvod

Etnička ili narodnosna struktura stanovništva¹ jedno je od najvažnijih popisnih obilježja naseljenosti na nekome prostoru. Njezin je razvoj višestruko složen i dinamičan demografski proces, ovisan o brojnim društvenim, povijesno-političkim, prirodno-geografskim, socio-geografskim te gospodarskim čimbenicima, kao i teritorijalnim promjenama. Pojedini čimbenici razvoja etničke strukture stanovništva imaju pozitivan, a mnogi često i remetilački razvojni učinak.

Među demografskim odrednicama na razvoj etničkog sastava stanovništva dominantan utjecaj imaju spontane i organizirane, a naročito prisilne migracije, potaknute i ekonomskim i političkim razlozima te vojnim sukobima, tj. svjetskim ili lokalnim ratovima. Često se u pozadini političkih kriza i vojnih sukoba odvijaju preseljavanja stanovništva prema svojevrsnim etničkim kriterijima. Naime, uslijed politike etničkoga čišćenja, koja je često u ishodištu prisilnih migracija (kao *push faktor*), događaju se stanovite, pa i radikalne etničke promjene na područjima zahvaćenim sukobima ili neposredno uz njih.

U poglavlju o temeljnim obilježjima stanovništva Vukovarsko-srijemske županije istaknuto je da se ona s punim pravom može smatrati otvorenim migracijskim područjem, odredištem mnogih i po dinamičko-strukturnim značajkama različitih useljeničkih, ali i ishodištem, ne manje brojnih iseljeničkih struja. Bez obzira na uzroke, tipove i vrste, migracije su često bile etnički usmjerene, pa su na taj način bitno utjecale na dinamiku i

smjer etnodemografskog razvoja Vukovarsko-srijemske županije.

Uvodno treba istaknuti da su bitna karakteristika etničkog sastava stanovništva Županije etničke skupine različite brojnosti. Podrijetlom su uglavnom iz Srednje i Istočne Europe. Uz, dakako, dominantan hrvatski narod pojedine su skupine znatnije sudjelovale ili sudjeluju u ukupnom stanovništvu ove županije.

Etnička slika naseljenosti prema popisu iz 1900.

Etnodemografski razvoj Vukovarsko-srijemske županije u proteklih stotinjak godina² (1900.–2001.³) najviše su odredila i usmjerila tri velika egzodusa stanovništva (u vrijeme Prvoga i Drugoga svjetskog rata i njihovih poraća te u vrijeme srbijanske oružane agresije i okupacije 1990-ih godina), dvije snažne agrarno-reformske kolonizacije (poslije Prvoga i Drugoga svjetskog rata) te

¹ Pod etničkom skupinom razumijevamo zajednicu čiji pripadnici dijele zajednički identitet, i to na temelju iste kulture, vjere, jezika, običaja te drugih čimbenika. Sukladno navedenom, etnički ili narodnosni (u literaturi se susreće i pojam nacionalni) sastav stanovništva obično se odnosi na brojnost ili relativni udio pripadnika pojedinih etničkih skupina u ukupnom stanovništvu neke države, regije, područja ili naselja (navedeno prema: *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*, E. Heršak /gl. ur./, Institut za migracije i narodnosti, Školska knjiga, Zagreb, 1998.).

² Premda je prvi moderan popis stanovništva u Hrvatskoj obavljen još 1857. godine, sve do sredine 20. stoljeća (1948.) nisu na dovoljno reprezentativan i metodološki objektivan način prikupljeni podatci o etničkom sastavu stanovništva, nego uglavnom (i to ne u svim popisima do tada) podatci o vjeroispovijesti i materinskom jeziku. Na temelju tih parcijalnih podataka, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske je 1998. godine objavio publikaciju *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske od 1880. do 1991. godine*, u kojoj su na razini naselja dani podatci o etničkom sastavu stanovništva od popisa 1900. do popisa iz 1991. godine. Jedino za 1921. i 1931. godinu nisu dani podatci jer se iz njihovih popisnih rezultata ni posredno ne može izračunati (procijeniti) broj i udio etničkih skupina u ukupnom stanovništvu. Drugim riječima, sve do 1948. godine prisutan je nedostatak izravno usporedivih statističko-demografskih evidencija (popisa stanovništva) s obzirom na obilježje etničke strukture, pa analize koje iz tako metodološki definiranih rezultata popisa proizlaze imaju, zapravo, samo okvirni karakter i aproksimativnu usporedivost.

³ Rukopis je završen i pripremljen za tisak prije nego što su postali dostupni konačni rezultati popisa stanovništva 2011. godine.

Tablica 1. Etnička struktura stanovništva Vukovarsko-srijemske županije prema popisima 1900., 1948., 1991. i 2001. godine

Etnička pripadnost	1900.		1948.		1991.		2001.	
	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
Ukupan broj stanovnika	125 569	100	152 472	100	231 241	100	204 768	100
Hrvati	66 030	52,6	107 233	70,3	158 128	68,4	160 277	78,3
Mađari	8 943	7,1	6 648	4,4	3 117	1,3	2 047	1,0
Nijemci	21 350	17,0	490	0,3	250	0,1	171	0,1
Rusini i Ukrajinci	1 745	1,4	3 147	2,1	3 468	1,5	2 272	1,1
Slovaci	1 446	1,2	2 365	1,6	1 630	0,7	1 338	0,7
Srbi	22 688	18,1	30 749	20,2	45 491	19,7	31 644	15,5
Ostali i nepoznato	3 367	2,6	1 840	1,1	19 157	8,3	7 019	3,3
Indeks promjene	1948./1900.		1991./1948.		2001./1991.		2001./1900.	
Ukupan broj stanovnika	121,4		151,7		88,6		163,1	
Hrvati	162,4		147,5		101,4		242,7	
Mađari	74,3		46,9		65,7		22,9	
Nijemci	2,3		51,0		68,4		0,8	
Rusini i Ukrajinci	180,3		110,2		65,5		130,2	
Slovaci	163,6		68,9		82,1		92,5	
Srbi	135,5		147,9		69,6		139,5	
Ostali i nepoznato	54,6		1041,1		36,6		208,5	

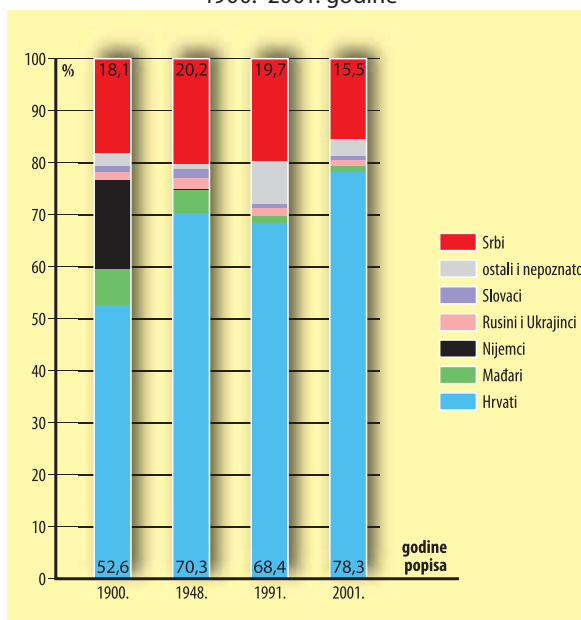
IZVOR: Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske od 1880. do 1991. godine po naseljima, DZSRH, Zagreb, 1998.; Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb (www.dzs.hr).

brojne pojedinačne migracije, često s naglašenim etničkim predznakom (osobito tijekom 1950-ih i 1960-ih).

Početkom 20. stoljeća (prema rezultatima popisa iz 1900.) Vukovarsko-srijemska županija imala je obilježja etnički heterogenog prostora, u kojemu su od ukupnoga broja stanovnika (125 569), Hrvati činili 52,6%, Srbi 18,1%, Nijemci 17,0%, Mađari 7,1%, Rusini i Ukrajinci⁴ 1,4%, Slovaci 1,2% te ostali (i nepoznato) 2,6% (tablica 1, graf 1). Takva etnička slika naseljenosti posljedica je složenih i mnogih migracijskih struja koje su zahvaćale teritorij današnje Vukovarsko-srijemske županije od kraja 17. stoljeća, odnosno, od protuosmanlijskih (kršćanskih) ratova za oslobođenje slavonskog i srijemskog prostora. Demografski prilično opustošen i ekonomski krajnje osiromašen kraj tijekom vojnih akcija, nakon povlačenja/protjerivanja Osmanlija vrlo brzo je naseljen i koloniziran kršćanskim stanovništvom iz Bosne i Hercegovine (Hrvatima katolicima), Srbije i Makedonije (Srbima pravoslavicima) te stanovništvom iz agrarno prenapučenih i siromašnijih njemačkih i mađarskih područja (Nijemci, Mađari, Slovaci, Česi, Rusini i drugi).⁵ Demografski oporavak Županije postupno je i kontinuirano trajao ci-

jelo 18. i 19. stoljeće. Budući da su doseljeničke struje u znatnoj mjeri bile organizirane i etnički determinirane, dalekosežno su odredile ne samo ukupnu demografsku dinamiku Županije, nego i njezinu etničku raznolikost, što nedvojbeno potvrđuje relevantna statističko-demografska (popisna) dokumentacija. Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1900. godine, nešto više od 47%

Grafikon 1. Etnička struktura stanovništva Vukovarsko-srijemske županije u odabranim godinama u razdoblju 1900.–2001. godine

⁴ Jedini razlog zbog kojega su Rusini i Ukrajinci u tablici 1 prikazani zajedno, nalazi se u primijenjenoj popisnoj metodologiji, tj. u nemogućnosti da se za 1900. i 1948. godinu prikažu i analiziraju posebno pripadnici rusinske, a posebno ukrajinske etničke pripadnosti.

⁵ Detaljnije vidjeti u: Bartolović (1994.), Karaman (1994.), Pavičić (1970.), Takač (1994.), Wertheimer-Baletić, (1993.), Živić i Žebec (2008.).

Tablica 2. Etnička struktura stanovništva naselja Vukovarsko-srijemske županije s većinom hrvatskog, srpskog i ostalog stanovništva 1900. godine

Etnička većina	Pokazatelj	Broj naselja	Ukupan broj stanovnika	Hrvati	Srbi	Ostali i nepoznato
Hrvati	Aps.	46	85 276	60 381	5 635	19 260
	%	56,1	100	70,8	6,6	22,6
Srbi	Aps.	16	18 073	592	15 055	2 426
	%	19,5	100	3,3	83,3	13,4
Mađari	Aps.	10	4 894	429	561	3 904**
	%	12,2	100	8,8	11,5	79,7
Nijemci	Aps.	8	15 453	4 599	10 59	9 795***
	%	9,8	100	29,8	6,9	63,3
Rusini	Aps.	2	1 873	29	378	1 466****
	%	2,4	100	1,5	20,2	78,3
Ukupno	Aps.	82*	125 569	66 030	22 688	36 851
	%	100	100	52,6	18,1	29,3

* Razlika u odnosu na 84 samostalna naselja iz 2001. godine odnosi se na činjenicu da se naselje Podrinje iskazuje od 1910., a Bokšić od 1921. godine.

** U "mađarskim" naseljima popisano je 3168 pripadnika mađarske etničke skupine, koji su činili 64,5% ukupnog stanovništva tih naselja.

*** U "njemačkim" naseljima popisano je 8268 pripadnika njemačke etničke skupine, koji su činili 53,5% ukupnog stanovništva tih naselja.

**** U "rusinskim" naseljima popisana su 1384 pripadnika rusinske etničke skupine, koji su činili 73,9% ukupnog stanovništva tih naselja.

IZVOR: Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske od 1880. do 1991. godine po naseljima, DZSRH, Zagreb, 1998.; Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb (www.dzs.hr).

ukupnog stanovništva Vukovarsko-srijemske županije bilo je nehrvatske etničke pripadnosti. Po brojnosti i udjelu u ukupnom stanovništvu Županije posebno su se tada isticali Srbi (22 688 osoba), Nijemci (21 350 osoba) te Mađari (8 943 osobe) – ukupno, dakle, 52 891 stanovnik ili čak 42,1% njezina ukupnog stanovništva.

Prostorna distribucija etničkog sastava Županije na razini naselja potvrđuje naprijed iznesenu tvrdnju o njezinom etnički heterogenom karakteru. Naime, od 82 samostalna naselja⁶ s popisanim stanovništvom 1900. godine, 46 naselja ili 56,1% imalo je većinu hrvatskog stanovništva,⁷ 16 naselja ili 19,5% većinu srpskog stanovništva,⁸ 10 na-

selja ili 12,2% većinu mađarskog stanovništva,⁹ 8 naselja ili 9,8% većinu njemačkog stanovništva¹⁰ te 2 naselja ili 2,4% većinu rusinskog stanovništva.¹¹ Zanimljivo je, međutim, da je u naseljima s hrvatskom većinom živjelo više od dvije trećine (67,9%) ukupnog stanovništva Vukovarsko-srijemske županije, prosječno gotovo 1900 osoba po naselju. Istodobno, u naseljima s većinom Srba živjelo je prosječno 1130, u naseljima s većinom Mađara 489, u naseljima s većinom Nijemaca 1932 te u naseljima s većinom Rusina 937 stanovnika.

Znakoviti su i pokazatelji stupnja koncentracije stanovništva s obzirom na etničku pripadnost (tablica 2). Tako je 1900. godine u naseljima s hrvatskom većinom živjelo čak devet od deset (91,4%) Hrvata, a u naseljima s većinom Srba tek dvije trećine (66,4%) njihova ukupnoga broja u Vukovarsko-srijemskoj županiji. Dok je četvrtina (24,8%) tada popisanih Srba u Županiji živjela u naseljima s hrvatskom etničkom većinom, u naseljima s većinom Srba živjelo je samo 0,9% Hrvata Vukovarsko-srijemske županije. Uz Srbe, bitno manji stupanj koncentracije u "svojim" naseljima od Hrvata pokazivali su i Nijemci i Mađari. Tako je u "njemačkim" naseljima

⁶ Prema popisu stanovništva iz 1900. godine na području današnje Vukovarsko-srijemske županije bila su 82 samostalna naselja, jer se naselje Podrinje počelo iskazivati od 1910., a naselje Bokšić tek od 1921. godine.

⁷ Riječ je o naseljima: Andrijaševci, Antin, Apševci, Donje Novo Selo, Deletovci, Ilača, Ivankovo, Komletinci, Lipovac, Marinci, Nijemci, Novi Mikanovci, Nuštar, Otok, Podgrade, Privlaka, Prkovci, Retkovci, Rokovci, Slakovci, Stari Mikanovci, Tordinci, Vodinci, Bapska, Bogdanovci, Ilok, Lovas, Šarengrad, Tovarnik, Vukovar, Babina Greda, Bošnjaci, Cerna, Drenovci, Đurčići, Gradište, Gunja, Podgajci Posavski, Račinovci, Rajevo Selo, Soljani, Strošinci, Šiškovci, Šitar, Vrbanja i Županja.

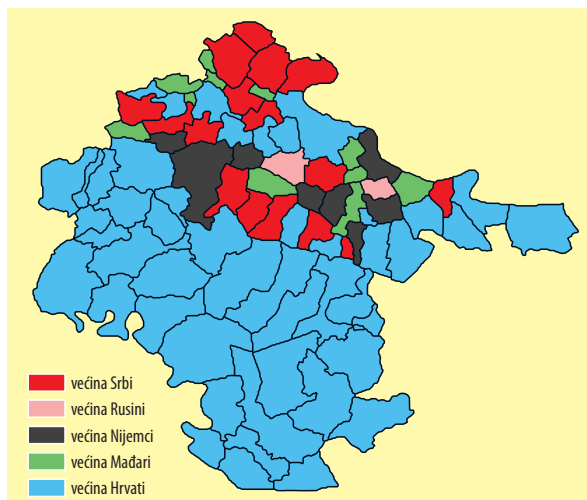
⁸ Riječ je o naseljima: Gaboš, Markušica, Mirkovci, Novi Jankovci, Orolik, Ostrovo, Srijemske Laze, Vinkovački Banovci, Bobota, Borovo, Bršadin, Mohovo, Negoslavci, Pačetin, Trpinja i Vera.

⁹ Riječ je o naseljima: Karadžičevo, Korog, Mlaka Antinska, Stari Jankovci, Čakovci, Čelija, Grabovo, Lipovača, Ludvinci i Opatovac.

¹⁰ Riječ je o naseljima: Cerić, Jarmina, Banovci (tada Šidski Banovci), Vinkovci, Berak, Sotin, Svinjarevci i Tompojevci.

¹¹ Riječ je o naseljima Mikluševci i Petrovci.

Kartogram 1. Naselja Vukovarsko-srijemske županije prema etničkoj većini 1900. godine

živjelo 38,7% svih Nijemaca, a u "mađarskim" tek 35,4% svih Mađara u Vukovarsko-srijemskoj županiji.

Najviši stupanj etničke homogenosti imala su "srpska", a najmanji "njemačka" naselja. U prvima je udio Srba u ukupnom stanovništvu iznosio čak 83,3%, a u drugima udio Nijemaca bio je samo 53,5%. Također, valja istaknuti još dva detalja: u naseljima s većinom Rusina, srpsko stanovništvo je činilo nešto više od petine, a u naseljima s većinom Nijemaca, hrvatsko stanovništvo gotovo trećinu ukupne populacije.

Etničku raznolikost Vukovarsko-srijemske županije nedvojbeno indicira i etnički sastav gradskih (Vinkovci, Vukovar i Županja) i negradskih naselja (tablice 4 i 5, grafikon 2). U cjelini, gradovi su početkom 20. stoljeća bili etnički heterogeniji nego negradska (ruralna) naselja: u njima su većinski narod, doduše, bili Hrvati ali sa ispodpolovičnim udjelom u ukupnom stanovništvu. Više od trećine stanovništva činili su Nijemci. Tako se za Vukovar, s obzirom na etnički sastav, može reći da je bio hrvatsko-njemački (Hrvati 38,5%, Nijemci 36,4%), a za Vinkovce da su bili njemačko-hrvatski grad (Hrvati 34,9%, Nijemci 45,3%).

Etničke promjene u razdoblju 1900.–1948.

U narednih gotovo pola stoljeća (do 1948.) nastupile su značajne, gotovo radikalne promjene, koje su bitno promijenile odnose u etnodemografskoj slici naseljenosti Vukovarsko-srijemske županije. Te su promjene ponajviše prouzročene jačanjem migracijskih procesa uslijed političko-teritorijalnih promjena izazvanih Prvim i Drugim svjetskim ratom. Temeljne odrednice oblikovanja novih etničkih odnosa na tome prostoru u razdoblju

1900.–1948. godine bila su dva velika egzodusa i dvije kolonizacije neposredno prije kraja svjetskih ratnih sukoba te osobito u njihovim poratnim razdobljima.

Prema popisu stanovništva iz 1948. godine, na području današnje Vukovarsko-srijemske županije živjela su 152 472 stanovnika, od kojih su Hrvati činili 70,3%, Srbi 20,2%, Mađari 4,4%, Rusini i Ukrajinci 2,1%, Slovaci 1,6%, Nijemci 0,3% te ostali (i nepoznato) 1,1%. Već površni pregled naprijed navedenih postotnih udjela jasno pokazuje u kojem su se smjeru događale etničke promjene. S jedne strane bilježimo veliku depopulaciju njemačkog i – donekle – mađarskog stanovništva, a, s druge strane, uočavamo snažan demografski porast hrvatskog, srpskog, slovačkog, rusinskog i ukrajinskog stanovništva.

Kao što je već istaknuto, početkom 20. stoljeća u Vukovarsko-srijemskoj županiji živjelo je nešto više od 21 tisuće Nijemaca, a apsolutnu ili relativnu većinu imali su u osam naselja Županije (među njima i u jednom gradu – Vinkovcima). Tada su bili po brojnosti treća etnička skupina, iza, dakako, Hrvata, ali više nego dvostruko brojniji od Mađara i tek nešto manje brojni od Srba. Međutim, 1948. godine u Županiji je popisano tek 490 osoba koje su se izjasnile kao Nijemci. Razloge tako naglom smanjenju obujma i udjela njemačke populacije u Vukovarsko-srijemskoj županiji u samo pedesetak godina nalazimo, ponajprije, u nepovoljnim demografskim i nacionalno-političkim posljedicama Drugoga svjetskog rata.

Naime, Nijemci kao "gubitnici" u tom svjetskom ratnom sukobu bili su prisiljeni spašavati se pred partizanskom/jugoslavenskom vojskom, koja je već od kraja 1944. godine počela postupno "oslobađati" i hrvatske prostore. Mnostvo je ljudi zbog straha od odmazde koju su pripremale nove jugoslavenske vlasti, napustilo svoja imanja i naselja. Nijemci koji se nisu željeli ili mogli evakuirati u posljednjim mjesecima rata bili su prepušteni samovolji pobjedničke strane. Posljedica su uglavnom bile deportacije u logore, utamničenja, zlostavljanja, silovanja, pljačke te pojedinačne i masovne likvidacije (Geiger, 1991., 1996., 2003., 2007.). Dio njemačke populacije nova jugoslavenska vlast je tijekom 1945. godine deportirala u Austriju i Njemačku. Također, dio Nijemaca se 1948. godine odlučio na svojevrsnu popisnu asimilaciju, pa su se izjašnjavali kao pripadnici drugih etničkih skupina, napose Hrvati. Dakako, dio depopulacije njemačkog stanovništva u Vukovarsko-srijemskoj županiji treba pripisati i ratnom mortalitetu, tj. činjenici da je određen broj Nijemaca te županije bio mobiliziran u njemačku vojsku te su tako sudjelovali i pogibali u borbama u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Srbiji, ali i na drugim europskim bojištima (napose u Sovjetskom Savezu). Točni i konačni brojevi pokazatelji stradanja Nijemaca u Drugom svjetskom ratu u Vukovarsko-srijemskoj županiji, una-

Oranica u blizini Nijemaca

toč hvalevrijednim istraživačkim pokušajima,¹² još nisu poznati. Međutim, pokazatelje pokazuje podatak da je između 1900. i 1948. godine broj Nijemaca u Vukovarsko-srijemskoj županiji smanjen za čak 97,7%, ili – drugim riječima – u toj su županiji 1948. godine popisana samo dva od stotinu Nijemaca s početka prošloga stoljeća. U nepunih pet desetljeća Nijemci su, dakle, kao narodnosna skupina gotovo u cijelosti “eliminirani” iz Vukovarsko-srijemske županije.

Smanjenje broja pripadnika i udjela u ukupnom stanovništvu, u promatranom su razdoblju zabilježili i Mađari, premda ono nije bilo ni izdaleka tako dramatično kao u slučaju njemačkog stanovništva. Broj Mađara je između 1900. i 1948. godine smanjen za četvrtinu (–25,7%). Najveći dio te depopulacije odnosi se na emigraciju Mađara nakon Prvoga svjetskog rata. Kao nositelji političkog, financijskog, ekonomskog, društvenog i represivnog života u predratnoj Austro-Ugarskoj,¹³ Mađari su i na području Vukovarsko-srijemske županije nakon osnutka Kraljevstva SHS došli u nezavidan politički položaj. Osim navedenog, oni bi preseljavanjem na novi prostor gubili svoju mađarsku zavičajnost, tako da stvaranjem nove države 1918. godine više nisu imali državljanstvo.

¹² Od novijih radova o demografskim gubitcima njemačkog stanovništva na području Vukovarsko-srijemske županije, napose u Vukovaru, koji donosi i opsežnu bibliografiju do sada objavljenih istraživanja njemačkih stradanja u Drugom svjetskom ratu i poraću na tom području, posebno treba izdvojiti prilog V. Geigera (2007).

¹³ Naseljavanje Mađara na područje Slavonije i zapadnog Srijema u drugoj polovici 19. stoljeća valja promatrati i u kontekstu dugoročne strategije provedbe plana asimilacije nemađarskog stanovništva na tim prostorima. Proces mađarizacije nailazio je na snažan otpor domaćeg stanovništva (Vranješ-Šoljan, 2003.).

Neki su podnosili molbe za primanje u hrvatsko (jugoslavensko) državljanstvo, no malo ih je uspjelo ostvariti taj cilj. Većina onih koji nisu dobili državljanstvo nove (jugoslavenske) države smatrani su strancima i morali su se iseliti. Izlaz iz te nove, nimalo ugodne situacije, neki su Mađari pronašli u iseljavanju, a dio i u popisnoj asimilaciji, tj. u promjeni popisnoga izjašnjavanja o etničkoj pripadnosti. No, bez obzira na uzroke depopulacije mađarskog stanovništva, znakovit je podatak da su od deset naselja u kojima su imali većinu stanovništva početkom 20. stoljeća, do 1948. godine Mađari zadržali većinu u samo četiri naselja (Čakovci, Korog, Opatovac i Stari Jankovci).

Za razliku od Nijemaca i Mađara, Hrvati i Srbi su u razdoblju 1900.–1948. godine zabilježili znatno povećanje broja svojih pripadnika i udjela u ukupnom stanovništvu Vukovarsko-srijemske županije – Hrvati za 62,4%, a Srbi za 35,5%. To je povećanje prije svega determinirano kolonizacijama hrvatskog i srpskog stanovništva u sklopu dviju agrarnih reformi provedenih nakon Prvoga i Drugoga svjetskog rata. Prva reforma počela je već 1919. godine, intenzivna je bila do 1923., a s manjim prekidima trajala je do početka Drugoga svjetskog rata (Vrbošić, 1997.). Naseljavanje u sklopu te reforme ponajviše je nosilo značajke srpske dobrovoljačke kolonizacije, jer je najveći dio agrarnom reformom “oslobođene” zemlje dodijeljen srpskim solunskim dobrovoljcima, odnosno, Srbima iz Bosne i Hercegovine, Srbije, ali i dijelova Hrvatske, najviše iz Like i Korduna (Maticka, 2003.). Na području tadašnjeg Vukovarskog kotara stvoreno je čak 15 kolonističkih naselja. Iz 1920-ih godina, zapravo, datira veći udio Srba u Vukovarsko-srijemskoj županiji u odnosu na hrvatski prosjek. Drugo veliko naseljavanje provedeno je tijekom druge agrarne reforme, između 1945.

Obnovljena tradicijska seoska kuća u Sotinu

i 1948. godine, a kojoj su zemljišna podloga uglavnom bili imanja i posjedi njemačke zajednice likvidirane ili protjerane već u prvim mjesecima nakon završetka rata. Ta je kolonizacija bila pretežno unutarnja. Doseljenici su bili iz Dalmacije (kotari Knin, Benkovac i Šibenik) i Hrvatskoga zagorja (okruzi Varaždin i Zagreb). Također, prema etničkom kriteriju riječ je bila ponajviše o doseljenicima hrvatske etničke pripadnosti (Maticka, 2003.). Pojedini autori, stoga, s pravom upozoravaju na svojevrsnu "kroatizaciju" Vukovarsko-srijemske županije nakon Drugoga svjetskog rata (Karaman, 1994.).

Osim Hrvata i Srba, između 1900. i 1948. godine demografski rast ostvarili su i Slovaci (za 63,6%) te Rusini i Ukrajinci (za 80,3%). Međutim, s obzirom na to da je riječ o maloj demografskoj "masi" (ukupan je apsolutni porast broja pripadnika tih triju etničkih skupina iznosio tek nešto više od 2 tisuće osoba), iskazani porast utjecao je tek na skroman rast njihova udjela u ukupnom stanovništvu Vukovarsko-srijemske županije (sa 2,6% na 3,7%).

Trend etničke homogenizacije ovog prostora u prvoj polovici 20. stoljeća zrcali se i kroz naseljsku strukturu. Naime, prema popisu iz 1948. godine, hrvatsku je većinu stanovništva imalo već 55 naselja (67,9%), što je petina više nego 1900. godine, Srbi su za četvrtinu povećali broj naselja u kojima su imali apsolutnu ili relativnu većinu (sa 16 na 20), Mađari su u odnosu na 1900. izgubili većinu u šest naselja, Nijemci više nisu imali većinu niti u jednom naselju Županije, dok su jedino Rusini i 1948. zadržali većinu u "svoja" dva naselja (Mikluševci i Petrovci). Drugim riječima, proširila se prostorna homogenost Županije u smislu prevladavajuće hrvatske većine.

Iz iznesenih podataka očito je da su u Vukovarsko-srijemskoj županiji do sredine 20. stoljeća Hrvati, ne samo zadržali, nego i učvrstili svoju većinu u ukupnom stanovništvu. Unatoč brojnoj kolonizaciji, naročito nakon Prvoga svjetskog rata, Srbi su u toj županiji dosegнули

tek petinu ukupne populacije. Potonje jasno upućuje na zaključak da je u prvih pedeset godina prošloga stoljeća Vukovarsko-srijemska županija prošla dramatičan put od izrazito heterogenog do relativno homogenog etničkog sastava stanovništva.

Etničke promjene u razdoblju 1948.–2001.

Navedeno polustoljetno razdoblje, zapravo, možemo podijeliti na dva, vremenski i po obilježjima bitno različita međupopisna razdoblja. Prvo, vremenski znatno dulje razdoblje možemo omeđiti popisima 1948. i 1991. godine, dok drugo obuhvaća tek jedno desetljeće posljednjega međupopisnoga razdoblja (1991.–2001.). U potonjem, premda kratkom razdoblju, dogodile su se krupne promjene u etničkom sastavu stanovništva Vukovarsko-srijemske županije.

Od 1948. do 1991. u Vukovarsko-srijemskoj županiji nisu zabilježene znatne promjene u etničkom sastavu stanovništva (tablica 1, grafikon 1). Trend demografskog jačanja dviju najbrojnijih etničkih skupina (hrvatske i srpske) nastavio se. Tako je broj Hrvata između 1948. i 1991. godine povećan za 47,5%, a broj Srba za 47,9%. Mađari (–53,1%) i Nijemci (–49,0%) nastavili su depopulirati. Slovaci su, također, zahvaćeni demografskim regresom (–31,1%). Jedino su Rusini i Ukrajinci od prikazanih etničkih skupina ostvarili porast stanovništva (10,2%). Znakovit je u ovome razdoblju porast obujma kategorije ostalog, etnički neizjašnjenog i nepoznatog stanovništva. Dok je 1948. godine ta, doduše, prilično raznolika skupina brojala 1840 osoba (samo 1,1% ukupnog stanovništva Županije), do 1991. njihov broj se povećao na čak 19 157 stanovnika (8,3% ukupnog stanovništva Županije) ili gotovo za tisuću posto!!! Navedeni porast je razumljiv, pa i očekivan znamo li da navedena kategorija uključuje brojnu skupinu muslimanskog stanovništva, koja se gotovo kontinuirano povećavala imigracijom iz Bosne i Hercegovine,¹⁴ kao i osobe koje su se i 1991.

¹⁴ U smislu etničkoga izjašnjavanja muslimani su se kao etnička skupina prvi put mogli izjasniti tek 1971. godine (u popisima 1948. i 1961. muslimani su se mogli izjasniti samo kao etnički nepredijeljeno stanovništvo). Tada je u Vukovarsko-srijemskoj županiji popisano 2234 Muslimana, koji su činili 1,03% ukupnog stanovništva Županije. Do 1981. broj Muslimana je blago povećan (na 2258 ili za 1,1%), pa su činili 1,01% ukupnog stanovništva. Razlozi slabijeg demografskog rasta leže u činjenici da se dio muslimana izjasnio 1981. godine Jugoslavenima. Konačno, 1991. godine u Županiji je popisano 2701 Musliman što je za 19,6% više u odnosu na prethodni popis. Uslijed iskazanog porasta Muslimani su prije srbijanske agresije povećali i svoj udio u ukupnom stanovništvu Vukovarsko-srijemske županije na 1,1%.

Tablica 3. Etnička struktura stanovništva naselja Vukovarsko-srijemske županije s većinom hrvatskog, srpskog i ostalog stanovništva 2001. godine

Etnička većina	Pokazatelj	Broj naselja	Ukupan broj stanovnika	Hrvati	Srbi	Ostali i nepoznato
Hrvati	Aps.	62	181 919	157 780	13 656	10 483
	%	73,8	100	86,7	7,5	5,8
Srbi	Aps.	19	20 854	2 198	17 816	840
	%	22,6	100	10,5	85,4	4,1
Ostali i nepoznato	Aps.	3*	1 995	299	172	1 524
	%	3,6	100	15,0	8,6	76,4
Ukupno	Aps.	84	204 768	160 277	31 644	12 847
	%	100	100	78,3	15,5	6,2

* Riječ je o dva naselja s većinom rusinskog stanovništva (Mikluševci i Petrovci) te jednom naselju s većinom mađarskog stanovništva (Korog).

IZVOR: Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske od 1880. do 1991. godine po naseljima, DZSRH, Zagreb, 1998.; Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb (www.dzs.hr).

godine izjasnile kao Jugoslaveni,¹⁵ a koje tu mogućnost u smislu etničkog neizjašnjavanja nisu imale u popisu iz 1948. godine.¹⁶

Demografski rast hrvatskog i srpskog stanovništva vezemo za nastavak doseljavanja u Vukovarsko-srijemsku županiju. Naime, agrarno-reformske kolonizacijske struje iz druge polovice 1940-ih godina već su 1950-ih i napose 1960-ih godina zamijenjene brojnim imigracijama radne snage, koje ubrzano rastu uslijed jačanja procesa industrijalizacije.¹⁷ Tako je do 1991. i broj naselja s većinom Hrvata porastao na 59, a s većinom Srba na 21. Sukladno navedenom, broj naselja s većinom ostalog stanovništva ponovno je smanjen, i to na dva naselja s većinom Mađara (Čakovci i Korog) te dva naselja s većinom Rusina (Mikluševci i Petrovci).

¹⁵ Jugoslaveni kao popisna kategorija etnički neopredijeljenog stanovništva prvi put se u popisima javlja 1953. godine, kada je u Vukovarsko-srijemskoj županiji popisano 607 Jugoslavena. Do 1961. broj Jugoslavena je povećan na 1053 (za 73,5%), do 1971. na 6619 (za 528,6%), do 1981. na čak 25 352 (za 283,0%), da bi do 1991. godine broj Jugoslavena u ovoj županiji bio smanjen na 8667 (za 65,8%). Jugoslaveni su 1981. godine činili čak 11,3% ukupnog stanovništva Vukovarsko-srijemske županije. Do 1991. godine udio Jugoslavena je smanjen na 3,7%.

¹⁶ Prema popisu iz 1991. godine, Jugoslaveni i Muslimani činili su približno 60% ostalog (i nepoznatog) stanovništva Vukovarsko-srijemske županije.

¹⁷ Tek usporedbe radi, ukupan demografski rast Vukovarsko-srijemske županije između 1948. i 1991. godine iznosio je 51,7%. Nešto niža stopa ukupne promjene broja stanovnika kod Hrvata (47,5%) i Srba (47,9%) u odnosu na županijski prosjek posljedica je ponajviše promijenjenog popisnog izjašnjavanja 1981. godine. Naime, dio Hrvata i Srba iz ranijih popisnih godina izjasnio se tada Jugoslavenima. Popisna "jugoslavenizacija" trajala je, premda značajno manjim opsegom, i 1991. godine, tako da je u toj kategoriji etnički neizjašnjenog stanovništva ostao "skriven" određeni broj Hrvata i Srba, kao i pripadnika nekih drugih etničkih skupina u Vukovarsko-srijemskoj županiji.

Sa stajališta razumijevanja današnje etnodemografske slike Vukovarsko-srijemske županije od ključnog je značenja poznavati trend i intenzitet etničkih promjena u posljednjem međupopisnom razdoblju (1991.–2001.), za koje bismo uvelike mogli naznačiti da su dodatno homogenizirali etnodemografsku sliku Županije te je na određeni način dublje polarizirali. Osnovna determinanta etničkih promjena jesu demografski gubitci i posljedice srbijanske oružane agresije na Hrvatsku i Vukovarsko-srijemsku županiju, poglavito u domeni izravnih demografskih gubitaka (ratnog mortaliteta) i prisilnih migracija (prognaništvo, izbjeglištvo, raseljenišvo).¹⁸ Na etnički sastav utjecala su i političko-vojna zbivanja u Bosni i Hercegovini, naročito u Bosanskoj Posavini, koja su pokrenula brojne izbjegličke i useljeničke val (hrvatskog i muslimansko-bošnjačkog stanovništva) prema Hrvatskoj, čiji je jedan, nemali dio zahvatio i Vukovarsko-srijemsku županiju. Etnička struktura određena je i primijenjenom metodologijom u popisu iz 2001. godine, koja se ponajviše odnosi na popisno tretiranje izbjeglica prema kriteriju *de facto*.¹⁹ Konačno, premda se 2001. godine 13 028 stanovnika Vukovarsko-srijemske

¹⁸ Veličina i struktura demografskih ratnih gubitaka prikazana je u poglavlju o Vukovarsko-srijemskoj županiji u procesu stvaranja i obrane hrvatske države.

¹⁹ Pojednostavljeno rečeno, *de facto* kriterij u popisivanju izbjeglica znači sljedeće: sve osobe koje su u Hrvatskoj imale status izbjeglice (prema međunarodnom pravu) ili pak nisu imale pravno reguliran taj status, a u Hrvatskoj su boravile (živjele) duže od godine dana i bile su uvrštene u ukupan broj stanovnika Republike Hrvatske u popisu iz 2001. godine; sukladno tom kriteriju, sve osobe iz Republike Hrvatske koje su izbjegle iz nje, tj. koje su u drugim državama (ponajviše u Srbiji i Bosni i Hercegovini) imale izbjeglički status, a u njima su živjele duže od godine dana, nisu bile uvrštene u ukupan broj stanovnika Hrvatske, nego su popisane ili će biti popisane kao stanovništvo tih država. Primjerice, izbjeglice iz Hrvatske koje su (privremeno) živjele u Srbiji popisane su 2002. godine kao ukupno stanovništvo Republike Srbije (više o migracijama srpskog stanovništva tijekom rata vidjeti u

Tablica 4. Etnička struktura gradskih naselja Vukovarsko-srijemske županije prema popisima 1900. i 2001. godine

Naselja	Godine popisa	Ukupan broj stanovnika	Hrvati		Srbi		Nijemci i Austrijanci		Mađari		Rusini i Ukrajinci		Slovaci		Ostali i nepoznato	
			aps.	%	aps.	%	aps.	%	aps.	%	aps.	%	aps.	%	aps.	%
Vinkovci	1900.	8634	3018	34,9	689	8,0	3911	45,3	789	9,1	13	0,2	43	0,5	171	2,0
	2001.	33 239	31 946	93,4	930	2,8	29	0,1	203	0,6	79	0,2	33	0,1	919	2,8
Vukovar	1900.	9719	3742	38,5	1491	15,3	3537	36,4	769	7,9	21	0,2	17	0,2	142	1,5
	2001.	30 126	17 152	56,9	10 006	33,2	58	0,2	359	1,2	794	2,6	85	0,3	1672	5,6
Županija	1900.	3630	2760	76,0	204	5,6	417	11,5	109	3,0	1	0,0	39	1,1	100	2,8
	2001.	13 775	13 224	96,0	133	1,0	–	–	16	0,1	–	–	13	0,1	389	2,8
Ukupno	1900.	21 983	9520	43,3	2384	10,8	7865	35,8	1754	8,0	35	0,2	972	4,4	413	2,5
	2001.	77 140	61 422	79,6	11 069	14,3	87	0,1	578	0,7	873	1,1	131	0,2	2980	4,0

IZVOR: Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske od 1880. do 1991. godine po naseljima, DZSRH, Zagreb, 1998.; Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb (www.dzs.hr).

županije (6,4%), od kojih je Hrvata bilo više od 90%, nalazilo još uvijek u statusu prognanika (dakle, stvarno je živjelo izvan Županije), oni su u konačnim rezultatima popisa uključeni u njezino ukupno rezidencijalno/boraveće stanovništvo.

Imajući na umu naprijed navedene odrednice etničkih promjena, kojima svakako valja pribrojati produbljenje općih depopulacijskih procesa (ukupna depopulacija, prirodni pad i demografsko starenje) kao i dovršetak procesa svojevrsne popisne "dejugoslavenizacije",²⁰ razumljivi su, pa i očekivani, indikatori etničkih promjena. Naime, uz Hrvate jedino su pripadnici austrijske i rumunjske etničke skupine zabilježili između 1991. i 2001. godine porast broja; međutim, Austrijanci za jednu, a Rumunji za svega tri osobe.

Signifikantan je, stoga, demografski rast hrvatskog stanovništva. U tih deset godina, unatoč snažnoj depopulaciji ukupnog stanovništva Vukovarsko-srijemske županije od 11,4% (apsolutan demografski regres iznosio je čak 26 473 stanovnika), broj Hrvata u Županiji porastao je za 1,4% (apsolutno za 2149 osoba). Taj je porast ponajviše rezultat imigracije hrvatskih izbjeglica iz Bosne i Hercegovine koji su u popisu iz 2001. godine tretirani kao dio ukupnog stanovništva Županije. Zahvaljujući tom porastu kojim su donekle kompenzirani demografski ratni gubitci (ratni mortalitet i iseljavanje zbog rata) hrvatskoga stanovništva kao i njegova vrlo niska razina demoreprodukcije, ali i demografskom regresu svih preostalih etničkih skupina, udio Hrvata u Vukovarsko-srijemskoj županiji povećan je na 78,3% te je dosegnuo svoju, vjerojatno, najveću vrijednost u posljednjih tristo i tina godina.

Uspoređujući broj Hrvata s početka analiziranog razdoblja (1900. godine, 66 030 osoba) s ovim na kraju (2001., 160 277 osoba), uočavamo porast od čak 142,7%, s time

poglavljju o Vukovarsko-srijemskoj županiji u procesu stvaranja i obrane hrvatske države).

²⁰ U popisu iz 2001. godine Jugoslavenima se u Vukovarsko-srijemskoj županiji izjasnilo samo devet osoba.

da je udio Hrvata u ukupnom stanovništvu Županije porastao za više od 35 postotnih bodova. Drugim riječima, Vukovarsko-srijemska županija je kraj 20. st., odnosno, početak 21. st. dočekala s naglašeno homogenim etničkim sastavom stanovništva, u kojemu su od deset stanovnika, njih osam Hrvati. "Kroatizacija" etničkog sastava naročito je vidljiva u gradskim naseljima (Vinkovci, Vukovar, Županija), u kojima je između 1900. i 2001. godine broj Hrvata povećan za 542,5% (u negradskim su naseljima u istom razdoblju Hrvati povećali broj pripadnika za "samo" 74,9%), a udio u ukupnom stanovništvu gradova sa 43,3% na 79,6% (tablice 4 i 5, graf 2).

Promatrajući promjenu broja Hrvata između 1991. i 2001. godine na razini naselja, zapažamo demografski rast u 41, a pad u 42 naselja, s time da je u jednome naselju (Ostrovo) broj Hrvata u obje popisne godine bio isti (70 osoba). U naseljima u kojima je ostvaren rast hrvatskoga stanovništva, ukupan porast broja Hrvata iznosio je 10,4% (apsolutno 10 017 osoba), dok je u depopulacijskim naseljima ukupan broj Hrvata smanjen za 27,1% (apsolutno za 36 490 stanovnika).

Hrvatska etnička homogenost Vukovarsko-srijemske županije možda se najbolje zrcali kroz strukturu udjela Hrvata u naseljima Županije. Naime, od ukupno 84 samostalna naselja, u njih 43 udio hrvatskog stanovništva je veći od 90%, u 7 naselja se kreće između 80% i 90%, u 3 naselja između 70% i 80% te u 4 naselja između 60% i 70% ukupnog stanovništva. Tek u 27 naselja Županije udio Hrvata u ukupnom stanovništvu je manji od 60%, od kojih je u samo 14 naselja manji od 10% stanovništva.

Analizirajući trend kretanja broja Hrvata na razini gradova i općina Vukovarsko-srijemske županije, uočavamo da je broj Hrvata porastao u dva grada (Vinkovci i Županija) i 14 općina (Andrijaševci, Babina Greda, Bošnjaci, Cerna, Drenovci, Gradište, Gunja, Ivankovo, Jarmina, Negoslavci, Privlaka, Stari Mikanovci, Trpinja i Vođinci). Relativno su najveći porast ostvarili u Gradu Županji (19,4%), a najmanji u Općini Stari Mikanovci (0,6%). Istodobno, broj Hrvata je smanjen u gradovima

Iloku, Otoku i Vukovaru te u općinama Bogdanovci, Borovo, Lovas, Markušica, Nijemci, Nuštar, Stari Jankovci, Tompojevci, Tordinci, Tovarnik i Vrbanja. Relativno najveće smanjenje zabilježeno je u Općini Borovo (-29,6%), a najmanje u Gradu Otoku (-0,4%). Znakovito je istaknuti da nijedna upravno-teritorijalna sastavnica Vukovarsko-srijemske županije koja je između 1991. i 2001. godine imala porast ukupnoga broja stanovnika, nije u istome razdoblju zabilježila demografski pad hrvatskog stanovništva. Još je zanimljivije napomenuti da su, unatoč porastu broja Hrvata, Grad Vinkovci i općine Gunja, Jarmina i Stari Mikanovci u promatranom međupopisnom razdoblju imali depopulaciju ukupnog stanovništva (Živić, 2006.).

Broj Srba u Vukovarsko-srijemskoj županiji je između 1991. i 2001. godine smanjen za gotovo trećinu (-30,4%), što je posljedica ratnog mortaliteta, ali i njihova iseljavanja tijekom okupacijskog razdoblja (1991.–1996.), a napose u vrijeme misije UNTAES-a (mirne reintegracije Hrvatskoga podunavlja) između 1996. i 1998. godine. Demografski regres srpskog stanovništva činio je približno polovicu ukupne depopulacije svih nehrvatskih etničkih skupina u Vukovarsko-srijemskoj županiji (Živić, 2006.). Stoga je u odnosu na 1900. godinu broj Srba povećan samo za 39,5%, s time da je u gradskim naseljima iznosio čak 364,3%, a u negradskim minimalnih 1,3% (tablice 4 i 5). Naročito je intenzivan rast srpske etničke skupine zabilježen u Vukovaru (571,1%, prema 358,4% demografskog rasta hrvatske etničke skupine), što upućuje i na svojevrsan proces postupne, ekonomskim čimbenicima uvjetovane etničke "srbizacije" toga grada, koja se odvijala u pozadini imigracije radne snage privučene industrijalizacijom Vukovara i njegove neposredne okolice.

Udio srpskog u ukupnom stanovništvu Vukovarsko-srijemske županije smanjen je sa 19,7% na 15,5%. Samo je u jednom naselju (Šaregrad) broj Srba između 1991. i 2001. godine povećan, dok je u 68 naselja smanjen. Srbi, vjerojatno, nisu živjeli u 3 naselja, dok za 12 naselja Vukovarsko-srijemske županije, zbog primijenjenih odredbi *Ustavnog zakona o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj* (NN, 105/2000.) nije poznata međupopisna promjena srpskog stanovništva.²¹

²¹ Zbog *Ustavnog zakona o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj* (NN, 105/2000.) za naselja s manje od deset stanovnika etnički sastav stanovništva nije iskazan u rezultatima popisa. Takvih naselja u Vukovarsko-srijemskoj županiji doduše nema. Međutim, ima naselja u kojima je broj pripadnika pojedinih etničkih skupina manji od 3, pa nisu iskazani u rezultatima popisa 2001. godine. Primjerice, zbog manje od tri pripadnika srpske etničke skupine, za naselja: Ivankovo, Prkovci, Retkovci, Apševci, Donje Novo Selo, Đeletovci, Lipovac, Podgrađe, Šiškovci, Komletinci, Stari Mikanovci, Novi Mikanovci, Bokšić, Antin i Korog, nije moguće utvrditi

Tablica 5. Etnička struktura negradskih naselja Vukovarsko-srijemske županije prema popisima 1900. i 2001. godine

Etnička pripadnost	Godina popisa	Broj stanovnika	%
Hrvati	1900.	56 510	54,6
	2001.	98 855	77,5
Srbi	1900.	20 304	19,6
	2001.	20 575	16,1
Nijemci i Austrijanci	1900.	13 485	13,0
	2001.	84	0,1
Mađari	1900.	7 189	6,9
	2001.	1 469	1,2
Rusini i Ukrajinci	1900.	1 710	1,7
	2001.	1 399	1,1
Slovaci	1900.	474	0,5
	2001.	1 207	0,9
Ostali i nepoznato	1900.	3 914	3,7
	2001.	4 039	3,1
Ukupno	1900.	103 586	100
	2001.	127 628	100

IZVOR: Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske od 1880. do 1991. godine po naseljima, DZSRH, Zagreb, 1998.; Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb (www.dzs.hr).

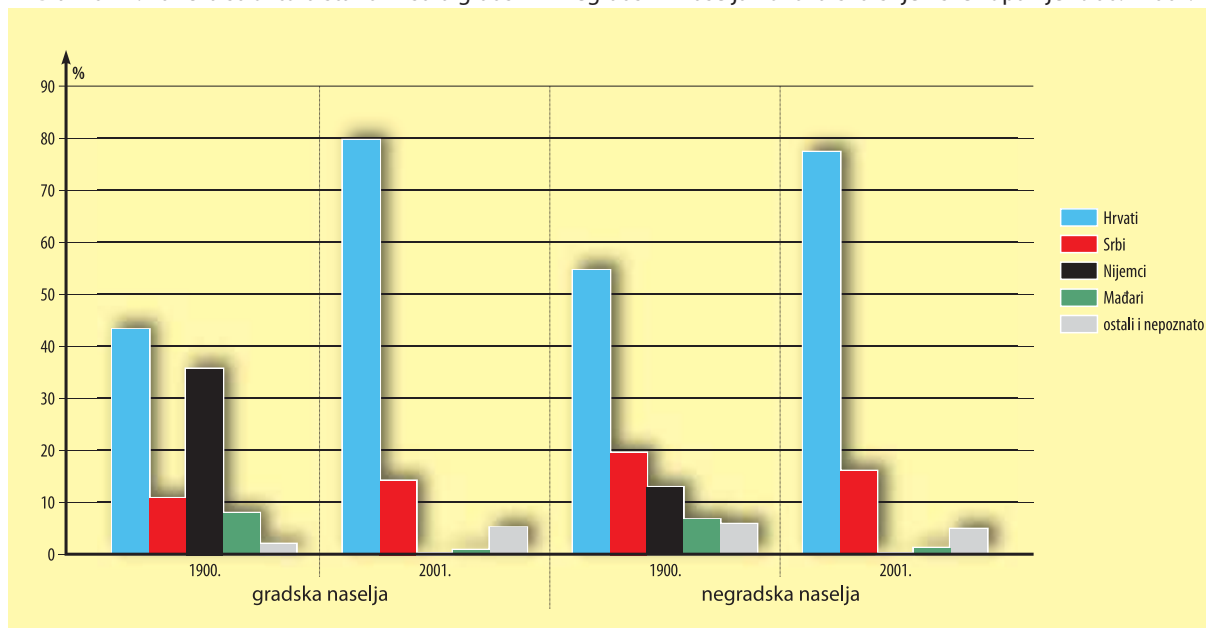
Analiza prostornog razmještaja naselja s obzirom na etničku većinu stanovništva nedvojbeno pokazuje da "srpska" naselja prevladavaju u sjeverozapadnom dijelu Županije, gdje čine relativno homogenu skupinu naselja. U tom je dijelu 13 od 19 naselja Županije u kojima su 2001. godine Srbi imali većinu stanovništva. Međutim, njihova čvrsta prostorna etnička homogenost narušena je postojanjem nekoliko naselja s većinom nesrpskog stanovništva (Korog, Čelije, Tordinci, Antin).

Uz tu "srpsku enklavu", nastalu organiziranim doseljavanjima pravoslavnog, vlaškog i srpskog stanovništva još u doba Osmanlija i postosmanlijskim kolonizacijskim strujama, kao i kolonizacijom "solunskih dobrovoljaca" u sklopu agrarne reforme nakon Prvoga svjetskog rata (Karaman, 1994.; Pavičić, 1970.; Wertheimer-Baletić, 1993.), u kojoj je i prije srbijanske oružane agresije Hrvata bilo malo, cjelokupni preostali prostor Županije karakterizira gotovo potpuna hrvatska prostorna (naseljska) etnička homogenost. Njezin teritorijalni kontinuitet donekle narušava samo pružanje šest naselja s većinom srpskog (Banovci, Vinkovački Banovci, Mirkovci,

točan broj Srba u njima te imaju li ih oni uopće. S obzirom na to da u Šiškovcima, Prkovcima i Podgrađu srpsko stanovništvo nije popisano 1991. godine možemo pretpostaviti da ih nema niti u popisu iz 2001. godine. U naseljima Bogdanovci, Posavski Podgajci, Cerić, Slakovci, Čelije i Vodinci također živi manje od tri pripadnika srpske etničke skupine, no, broj Srba u njima moguće je utvrditi posrednim putem (preko broja srpskog stanovništva općine kojima navedena naselja pripadaju).

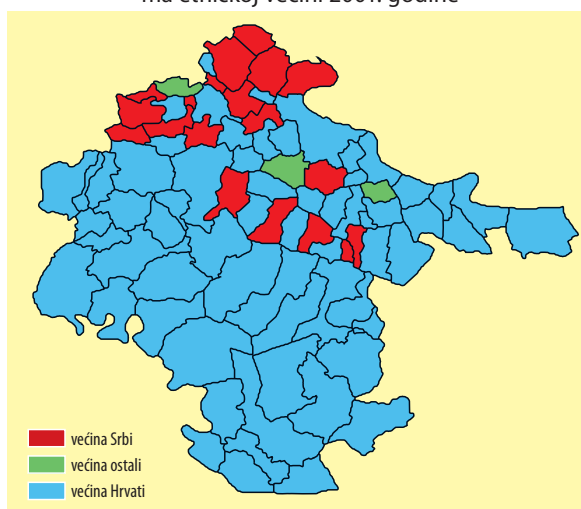
Grafikon 2. Etnička struktura stanovništva gradskih i negradskih naselja Vukovarsko-srijemske županije 1900. i 2001.

Negoslavci, Orolik i Srijemske Laze) i dva naselja s većinom rusinskog stanovništva (Mikluševci i Petrovci), na kontaktu između vinkovačkog i vukovarskog kraja, odnosno, uzduž jedne od najvažnijih željezničkih prometnih komunikacija u ovome dijelu Europe (Zagreb – Beograd). Prostorno etnički najhomogeniji dio Vukovarsko-srijemske županije pruža se južno od crte Stari Mikanovci – Novi Mikanovci – Ivanka – Jarmina – Vinkovci – Privilaka – Otok – Komletinci – Nijemci; dakle, u geografskom je smislu riječ o prostoru Bosutske Posavine. Područje vinkovačkog i vukovarskog prapornog ravnjaka (koji se pružaju sjevernije od navedene crte naselja) etnički je bitno heterogeniji prostor Županije (kartogrami 1, 2 i 3).

Distribucija etničkog sastava Županije na naseljskoj razini potvrđuje spoznaju o etnički homogenom prostoru (tablica 3). Naime, od 84 naselja s popisanim stanovništvom 2001. godine, 62 naselja ili 73,8% imalo je većinu hrvatskog stanovništva,²² 19 naselja ili 22,6% većinu srpskog stanovništva²³ te 3 naselja ili 3,6% većinu ma-

Kartogram 2. Naselja Vukovarsko-srijemske županije prema etničkoj većini 2001. godine

đarskog (Korog) i rusinskog stanovništva (Mikluševci i Petrovci). Još je znakovitiji podatak da je u naseljima s hrvatskom većinom živjelo već 90% ukupnog stanovništva Vukovarsko-srijemske županije, prosječno gotovo 3000 osoba po naselju. Istodobno, u naseljima s većinom Srba živjelo je prosječno 1303, a u naseljima s većinom Mađara i Rusina tek 665 stanovnika.

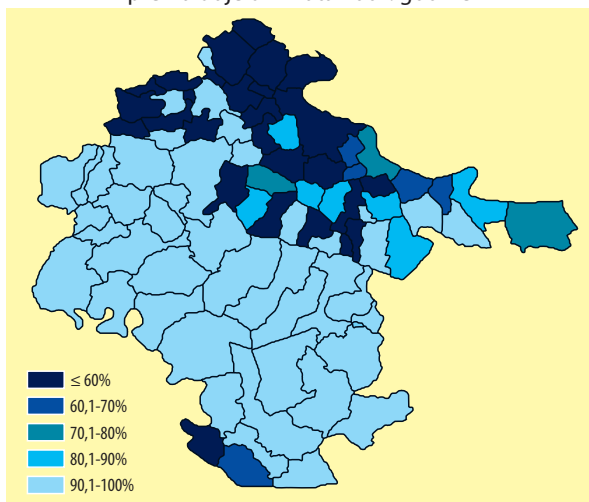
Za ocjenu etničke homogenosti Vukovarsko-srijemske županije bitni su i pokazatelji stupnja koncentracije stanovništva s obzirom na etničku pripadnost. Tako je 2001. godine u naseljima s hrvatskom većinom živjelo

rovo, Bršadin, Negoslavci, Pačetin, Trpinja, Karadžičevo, Podrinje, Banovci, Mlaka Antinska i Vera.

²² Riječ je o naseljima: Andrijaševci, Antin, Apševci, Donje Novo Selo, Deletovci, Ilača, Ivanka, Komletinci, Lipovac, Marinci, Nijemci, Novi Mikanovci, Nuštar, Otok, Podgrađe, Privilaka, Prkovci, Retkovci, Rokovci, Slakovci, Stari Mikanovci, Tordinci, Vođinci, Bapska, Bogdanovci, Ilok, Lovas, Šaregrad, Tovarnik, Vukovar, Babina Greda, Bošnjaci, Cerna, Drenovci, Đurići, Gradište, Gunja, Podgajci Posavski, Račinovci, Rajevo Selo, Soljani, Strošinci, Šiškovci, Štitar, Vrbanja, Županja, Svinjarevci, Mohovo, Jarmina, Opatovac, Cerić, Novi Jankovci, Stari Jankovci, Čakovci, Berak, Bokšić, Tompojevci, Čelije, Vinkovci, Lipovača, Sotin i Grabovo.

²³ Riječ je o naseljima: Gaboš, Markušica, Mirkovci, Orolik, Ostrovo, Srijemske Laze, Vinkovački Banovci, Bobota, Bo-

Kartogram 3. Naselja Vukovarsko-srijemske županije prema udjelu Hrvata 2001. godine

čak 98 od stotinu Hrvata u Županiji, a u naseljima s većinom Srba tek nešto više od polovice (56,3%) njihova ukupnoga broja u Vukovarsko-srijemskoj županiji. Dok je 43,2% tada popisanih Srba u Županiji živjelo u naseljima s hrvatskom etničkom većinom, u naseljima s većinom Srba živjelo je samo 1,4% Hrvata.

Međupopisna dinamika nehrvatskih etničkih skupina između 1991. i 2001.

Prema podacima iz popisa stanovništva 2001. godine u čak 18 županija u Hrvatskoj zabilježen je porast broja **Albanaca** (najviše u Međimurskoj i Varaždinskoj), dok je u tri hrvatske županije albansko stanovništvo depopuliralo. Osim u Ličko-senjskoj i Dubrovačko-neretvanskoj županiji albanska populacija smanjila se i u Vukovarsko-srijemskoj županiji (–19,2%). Albanaca je najviše u gradovima Vukovaru (112) i Vinkovcima (86) te u Općini Nuštar (82); u većini općina ih je tek po nekoliko (od 2 do 10), a nema ih u općinama Babina Greda, Markušica, Negoslavci, Privlaka, Tovarnik, Trpinja i Vodinci.

Zbog promijenjenog načina popisnoga izjašnjavanja precizna međupopisna usporedba broja **Muslimana** u Hrvatskoj, pa tako i u Vukovarsko-srijemskoj županiji, nije moguća. Naime, 1991. godine Muslimanima se u toj županiji izjasnila 2701 osoba. Deset godina poslije, odgovarajućim ustavnim rješenjem promijenjeno je ime te nacionalne manjine iz Muslimani u Bošnjaci. **Bošnjaci** se u popisu stanovništva 2001. godine izjasnilo 1138 osoba, uz koje se i Muslimanima izjasnilo još 1317 stanovnika Vukovarsko-srijemske županije (ukupno, dakle, 2455 osoba). Očita je svojevrsna podjela u načinu izjašnjavanja unutar te etničke skupine. Zašto su se samo neki

stanovnici Županije koji su se do 1991. godine izjašnjavali kao Muslimani sada počeli izjašnjavati kao Bošnjaci, pitanje je na koje mogući odgovor daleko premašuje opseg i karakter ovog priloga. U Vukovarsko-srijemskoj županiji najviše **Bošnjaka** imaju općine Gunja (693) i Drenovci (264); od gradova najviše ih je u Vinkovcima (62), Županji (57) i Vukovaru (39). U ostalim općinama i gradovima ili ih nema (u 14 općina nisu popisani) ili ih je od jednog do najviše pet pripadnika.

Tablica 6. Nacionalne manjine u Vukovarsko-srijemskoj županiji prema popisima 1991. i 2001. godine

Nacionalne manjine	1991.	2001.	Indeks promjene 2001./1991.
Albanci	603	487	80,8
Muslimani/ Bošnjaci	2701	1138	–*
Bugari	13	10	76,9
Crnogorci	287	119	41,5
Česi	62	43	69,4
Mađari	317	2047	65,7
Makedonci	223	124	55,6
Austrijanci	3	4	133,3
Nijemci	250	171	68,4
Poljaci	60	32	53,3
Romi	265	167	63,0
Rumunji	14	17	121,4
Rusi	64	30	46,9
Rusini	2628	1796	68,3
Ukrajinci	840	476	56,7
Slovaci	1630	1338	82,1
Slovenci	217	92	42,4
Srbi	45 491	31 644	69,6
Talijani	12	5	41,7
Židovi	13	5	38,5

* Uslijed promijenjenog naziva Ustavom priznate nacionalne manjine, međupopisna usporedba nije moguća.

IZVOR: Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb (www.dzs.hr).

Bugari su u Hrvatskoj razmjerno malobrojni i najviše ih živi u Gradu Zagrebu, dok je u Vukovarsko-srijemskoj županiji 2001. godine zabilježen pad (–23,1%) u odnosu prema ranijem popisu. Popisani su jedino u gradovima Vinkovci (3) i Vukovar (7).

Crnogorci u Vukovarsko-srijemskoj županiji bilježe u usporedbi s popisom iz 1991. godine relativno najveću depopulaciju (–58,5%). Pad broja Crnogoraca zabilježen je i u drugim hrvatskim županijama. Posljedica je to uglavnom intenzivnog iseljavanja iz Županije između 1991. i 2001. godine. Naime, pripadnici crnogorske manjine bili su do 1991. godine iznadprosječno zastupljeni (u odnosu na svoj udio u stanovništvu Hrvatske) u

Rimokatolička crkva sv. Euzebija i Poliona u Vinkovcima

vojsci, policiji, sudstvu i upravi, pa tako i u Vukovarsko-srijemskoj županiji.

U cijeloj Hrvatskoj smanjen je broj **Čeha**, a u Vukovarsko-srijemskoj županiji smanjenje je iznosilo 30,6%. Međutim, dvije trećine Čeha ionako živi u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji, odnosno u daruvarskom i grubiš-nopoljskom području. U Vukovarsko-srijemskoj županiji Čeha najviše ima u gradovima Vukovaru (19), Vinkovcima (12) i Iloku (5) te u Općini Borovo (8). U pet općina Županije ih je po jedna ili dvije osobe, dok ih u preostalim općinama uopće nema.

Popis iz 2001. godine pokazao je smanjen broj **Mađara** u Hrvatskoj za približno 25%. Najviše Mađara i dalje živi u Osječko-baranjskoj županiji (59,0%), dok više od njih tisuću imaju još samo Bjelovarsko-bilogorska i Vukovarsko-srijemska županija. Između 1991. i 2001. godine mađarsko stanovništvo u gradovima Vukovarsko-srijemske županije smanjilo se za 38,5%, u općinama za 31,9%, a ukupna depopulacija u Županiji iznosila je -34,3%. Porast mađarske etničke skupine zabilježen je samo u općinama Ivankaovo (11,1%), Negoslavci (200,0%) i Trpinja (40,6%). Međutim, u Općini Ivankaovo radi se o povećanju od samo jedne osobe, u Negoslavcima o dvije osobe te u Općini Trpinja od "čak" sedam osoba. U tri općine Vukovarsko-srijemske županije ostao je nepromijenjen broj Mađara (Gunja, Jarmina i Privlaka), no i ovdje je riječ samo o desetak stanovnika. U preostalim općinama i u svih pet gradova Županije broj mađarskog stanovništva je smanjen. Relativno najveće smanjenje zabilježeno je u

općinama Drenovci i Gradište (po 75%), dok u općinama Bošnjaci i Vodinci više nema popisanih Mađara (iako ih je 1991. bilo 4). Najveće smanjenje u broju Mađara bilježi Grad Vukovar u kojem je 1991. bilo 745, a 2001. godine samo 387 Mađara. Popis iz 2001. godine pokazao je da je trećina mađarskog stanovništva koncentrirana u gradovima Iloku, Vinkovcima i Vukovaru, a više od polovice (52,7%) u općinama Nuštar, Stari Jankovci, Tompojevci i Tordinci. U preostalim općinama živi tek nešto više od 13,0% Mađara ove županije.

Broj **Makedonaca** smanjio se u svim hrvatskim županijama, pa tako i u Vukovarsko-srijemskoj (za 44,4%). Najviše ih je popisano u gradovima Vukovaru (39), Vinkovcima (34) i Iloku (13) te u Općini Nuštar (12). U 12 općina u Županiji uopće ih nema, a u preostalim općinama njihov broj je minimalan (jedan ili dva pripadnika).

Austrijanaca u Vukovarsko-srijemskoj županiji gotovo nema (popisana su samo četiri, i to dvoje u Gradu Vinkovcima te po jedan u Gradu Iloku i Općini Nuštar). Nešto je drugačije stanje s **Nijemcima**. Najveće skupine Nijemaca popisane su u gradovima Vukovaru (58), Vinkovcima (30) i Iloku (29), a u ostalim gradovima i općinama živi jedan ili dva pripadnika, najviše sedam. Nema ih u osam općina Vukovarsko-srijemske županije. Općenito, Nijemci i Austrijanci su između 1991. i 2001. godine depopulirali za 30,8%.

Pripadnici **poljske** etničke skupine u Hrvatskoj su relativno malobrojni, iako su zastupljeni u svim županijama. U Vukovarsko-srijemskoj županiji živjelo ih je 2001. go-

dine 32, što u odnosu na desetljeće prije predstavlja pad od -46,7%. Popisani su u samo sedam općina, s time da ih je najviše u Gradu Vukovaru (21). Broj Poljaka u općinama kreće se od jednog do tri pripadnika.

Od svih etničkih skupina u Hrvatskoj, **Romi** imaju najveći brojčani porast u posljednjem međupopisnom razdoblju, premda ne i u svim županijama. U Vukovarsko-srijemskoj županiji zbog posljedica rata, zabilježeno je smanjenje njihova broja (-37,0%). Valja znati da popisom iskazani broj romskog stanovništva ne odgovara stvarnom stanju te se pretpostavlja da ih je više. Naime, još uvijek svi Romi ne sudjeluju u popisu stanovništva, a i mnogobrojni etnički Romi izjašnjavaju se drugačije (uglavnom kao Hrvati). Procjenjuje se da u Republici Hrvatskoj živi između 30 i 40 tisuća Roma (dok ih je prema popisu iz 2001. oko 10 tisuća). U Vukovarsko-srijemskoj županiji Romi su popisani u samo dva grada: Vinkovcima (114) i Vukovaru (45) te u četiri općine: Lovas (1), Tompojevci (2), Tovarnik (2) i Vrbanja (3).

Dok su **Rumunji** u Republici Hrvatskoj u depopulaciji, u Vukovarsko-srijemskoj županiji njihov se broj blago povećao (za 21,4%). Najbrojniji su u Gradu Vukovaru (9), dok ih u ostalih sedam općina u kojima su popisani, ima tek jedan ili dva pripadnika. No, kako je riječ o izrazito malenoj populaciji (17 osoba), navedeni porast ne utječe na njihov udio u ukupnom stanovništvu Županije, a još manje na njezinu ukupnu etnodemografsku dinamiku između 1991. i 2001. godine.

Suprotno Rumunjima, **Rusi** na razini Hrvatske ostvaruju demografski rast, a Vukovarsko-srijemska županija bilježi njihovo smanjenje (-53,1%). U toj županiji Rusa najviše ima u Gradu Vukovaru (17), dok ih je u osam općina od jednog do najviše četiri pripadnika.

Broj **Rusina i Ukrajinaca** u Republici Hrvatskoj smanjio se između 1991. i 2001. godine. Njihova depopulacija je zabilježena i u Vukovarsko-srijemskoj županiji (-31,7% Rusini; -43,3% Ukrajinci). Do 1991. godine Rusini su samo u Vukovarsko-srijemskoj županiji činili više od 1% ukupnog stanovništva, što je 2001. smanjeno ispod tog udjela. U gradovima Vukovarsko-srijemske županije rusinsko i ukrajinsko stanovništvo je depopuliralo za 43,3%, a u općinama za 26,4%. Većinska rusinska naselja u Vukovarsko-srijemskoj županiji su tradicionalno Petrovci u Općini Bogdanovci te Mikluševci u Općini Tompojevci, dok su Ukrajinci najzastupljeniji u Gradu Vukovaru. U Vukovarsko-srijemskoj županiji samo u dvije općine županije Rusini i Ukrajinci povećali su broj svojih pripadnika – u Općini Ivankovo za 50% (sa 2 na 3) i u Općini Nijemci za 80% (sa 5 na 9). U Općini Markušica zadržan je između 1991. i 2001. jednak broj Rusina i Ukrajinaca (1 osoba). U pet općina 1991. i 2001. nije bilo popisanih Rusina i Ukrajinaca (Babina Greda, Jarmina, Privlaka, Tordinci i Vođinci). Tim općinama pridružile su se i općine: Bošnjaci, Cerna, Stari Miklanovci i Vrbanja, u kojima 2001. više nije bilo ni Rusina

Mauzolej obitelji Paunović u Vukovaru

ni Ukrajinaca (1991. ih je bilo 10). Jedino je u Općini Gradište u kojoj 1991. nije bilo Rusina ni Ukrajinaca, 2001. godine popisana jedna osoba. Nešto više od 40% Rusina i Ukrajinaca živi u gradovima Vinkovcima i Vukovaru, ostalih 31,9% u Općini Bogdanovci (uglavnom u naselju Petrovcima) te još 16,3% u Općini Tompojevci (najviše u Mikluševcima). U preostalim gradovima i općinama živi još 11,1% rusinskog i ukrajinskog stanovništva Vukovarsko-srijemske županije.

U Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji živjelo je 74,1% svih **Slovaka** u Hrvatskoj prema popisu iz 2001. godine. Kao i kod prethodnih manjina i Slovaci bilježe pad u Vukovarsko-srijemskoj županiji. Depopulacija slovačkog stanovništva iznosila je 17,9%. U Gradu Iloku u kojem je 1991. godine živjelo čak 73,0% Slovaka ove županije, pad iznosi 12,4%. Unatoč tome koncentracija slovačkog stanovništva u Iloku porasla je na 78,0%. U općinama Babina Greda, Gradište, Ivankovo, Negoslavci, Privlaka, Stari Jankovci i Tordinci nije popisani nijedan Slovak. Općine Borovo, Bošnjaci, Drenovci, Markušica i Tompojevci zadržale su jednak broj Slovaka i 1991. i 2001. godine, no radi se o samo trideset osoba. Uz Grad Ilok, nešto značajniju koncentraciju slovačkog stanovništva zadržali su samo Grad Vukovar i Općina Vrbanja, u kojima je 2001. godine popisano 85, odnosno 72 stanovnika slovačke etničke pripadnosti.

Broj **Slovenaca** u Hrvatskoj upola se smanjio između 1991. i 2001. godine, a najveće relativno smanjenje zabilježeno je upravo u Vukovarsko-srijemskoj županiji

(–57,6%). Slovenaca najviše ima u gradovima Vinkovcima (38) i Vukovaru (28).

Broj **Talijana** u Županiji također je u padu (–58,3%). Popisani su samo u gradovima Vinkovcima (1) i Vukovaru (1) te u općinama Stari Jankovci (2) i Tovarnik (1).

Židovi su do početka Drugoga svjetskog rata imali jednu, ne tako brojnu ali vrlo uglednu zajednicu na području Vukovarsko-srijemske županije, naročito u gradovima. Međutim, ona je tijekom rata gotovo posve nestala, pa je 1991. godine brojila tek 13, a 2001. godine samo pet članova, od kojih su trojica popisana u Gradu Vinkovcima, jedan u Gradu Vukovaru te jedan u Općini Nuštar.

Razlozi smanjenja broja i udjela pripadnika naprijed analiziranih etničkih skupina u ukupnom stanovništvu Vukovarsko-srijemske županije brojni su i raznoliki. Među važnije, svakako, valja ubrojiti nepovoljne posljedice srbijanske oružane agresije i rata koji se vodio u Hrvatskoj (i Vukovarsko-srijemskoj županiji) u razdoblju od 1991. do 1995. godine, naročito na području demografskih ratnih gubitaka (ratni mortalitet i prisilne migracije kao posljedica politike etničkog čišćenja koju je provodio srbijanski agresor) te ratnih šteta na materijalnim dobrima (gospodarstvu, infrastrukturi, naseljima, kulturnim i povijesnim dobrima i slično). Slabljenje etničke heterogenosti u Županiji dijelom je potaknuto i uobičajenim migracijama stanovništva u gradove (urbanizacija) pa su postupno pucale veze u seoskim zajednicama zasnovane na autohtonom obliku privređivanja (poljoprivreda). Na taj se način, među ostalim, kidaju i veze s manjinskim kulturama. Osim toga, sve viša razina obrazovanja omogućuje sve bržu socijalnu pokretljivost pripadnika manjinskih etničkih skupina. Slabe kohezivni elementi etniciteta koji su zamijenjeni sve izrazitijom identifikacijom s profesionalnom ili socijalnom skupinom, odnosno regionalnom pripadnošću. Konačno, etnički mješoviti brakovi kao institucija na određeni način podvajaju etničku komponentu stanovništva, što je posebno karakteristično za pripadnike manjinskih etničkih skupina koji žive u gradovima ili područjima Vukovarsko-srijemske županije koja nisu bila zahvaćena ratom.

Seoske kuće u Ostrovu

Literatura

- Batorović, M. (1994.), Iločki Slovaci. U: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Zagreb – Koprivnica, Nakladna kuća Dr. Feletar, 395-396.
- Geiger, V. (1991.), Nijemci u Hrvatskoj. *Migracijske teme*, god. 7., br. 3-4, 319-334.
- Geiger, V. (1996.), Sudbina podunavskih Nijemaca u bivšoj Jugoslaviji. U: *Jugoistočna Europa 1918.–1995.*, Zbornik izlaganja sa znanstvenoga skupa, Zagreb, Hrvatski informativni centar, Hrvatska matica iseljenika, 158-173.
- Geiger, V. (2003.), Logorska sudbina Njemica u Hrvatskoj (i Jugoslaviji) nakon Drugoga svjetskog rata. U: *Zbornik Mire Kolar Dimitrijević*, Zagreb, Filozofski fakultet, 441-448.
- Geiger, V. (2007.), Žrtvoslov vukovarskih Nijemaca (Drugi svjetski rat i poraće). U: *Vukovar – hrvatska baština i perspektive razvoja*, Zbornici, Knjiga 33, Zagreb – Vukovar, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 183-212.
- Karaman, I. (1994.), Promjene nacionalne strukture pod utjecajem dvaju svjetskih ratova. U: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Zagreb – Koprivnica, Nakladna kuća Dr. Feletar, 311-321.
- Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*, E. Heršak (gl. ur.), Zagreb, Institut za migracije i narodnosti, Školska knjiga, 1998.
- Maticka, M. (2003.), Utjecaj kolonizacije (1945.–1948.) na promjene nacionalnog sastava stanovništva Hrvatske. U: *Zbornik Mire Kolar Dimitrijević*, Zagreb, Filozofski fakultet, 449-458.
- Pavičić, S. (1940.), *Vukovska župa*, Zagreb, JAZU, Knjiga I.
- Pavičić, S. (1970.), Slavonija u svom naselnom razvitku od 13. stoljeća do danas. U: *Zbornik radova Prvog znanstvenog sabora Slavonije i Baranje*, Osijek, 191-236.
- Takač, G. (1994.), Rusini i Ukrajinci vukovarskog kraja. U: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Zagreb – Koprivnica, Nakladna kuća Dr. Feletar, 397-401.
- Vranješ-Šoljan, B. (2003.), Naseljavanje Mađara u Slavoniji 1880.–1910. U: *Zbornik Mire Kolar Dimitrijević*, Zagreb, Filozofski fakultet, 257-270.
- Vrbošić, J. (1997.), Kategorije i brojčano stanje kolonista u Slavoniji i Baranji između dva svjetska rata. *Društvena istraživanja*, god. 6, br. 28-29, 311-326.
- Wertheimer-Baletić, A. (1993.), *Stanovništvo Vukovara i vukovarskog kraja*, Zagreb, Globus, Biblioteka Posebna izdanja.
- Živić, D. (1998.), Odabrane etnodemografske značajke vukovarsko-srijemskog kraja u XX. stoljeću. *Encyclopaedia Moderna*, god. XVIII., br. 49, 175-186.
- Živić, D. (2003.), Utjecaj srbijanske oružane agresije na etničke promjene u Vukovarsko-srijemskoj županiji od 1991. do 2001. godine. *Društvena istraživanja*, god. 12, br. 6, 1069-1096.
- Živić, D. (2006.), *Stanovništvo Vukovarsko-srijemske županije (odrednice i obilježja demografskih promjena od sredine 19. do početka 21. stoljeća)*, Biblioteka Studije, Knjiga 11, Zagreb – Vukovar, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Ogranak Matice hrvatske Vukovar.
- Živić, D. (2007.), Etničke promjene u gradu Vukovaru tijekom 20. stoljeća. *Vukovarski zbornik*, br. 2, 38-53.
- Živić, D. i Žebec, I. (2008.), Demografske promjene u Vukovaru i vukovarsko-srijemskom kraju od početka 16. do početka 18. stoljeća. *Vukovarski zbornik*, br. 3, 85-101.